

NA PAMĚT OTAKARA THEERA

Otakar Theer (1912)

NA PAMĚT OTAKARA THEERA

KRUH ČESKÝCH SPISOVATELŮ

„ŽIJI S BOHEM A S BOHY“

Zůstane trvalou pýchou a ctí mladších básníků českých, že naplnili své verše živoucím dechem božství, že po stezkách poznání i na cestách lásky hledali dychtivě pokorný a přece osvobozující styk s Bohem, a že tázavý, ano pochybovačný postoj, jež zaujali k mravním a společenským vztahům člověka; mnohonásobně podmíněného, nezabránil jim, aby se oddali cele a bez výhrady nazírání a prožívání božského Absolutna. Ještě Macharova poesie, tak příznačná pro myšlenkové ovzduší za soumraku století v Čechách, rozbíjela své pyšné a vzdorovité stany pod nebem, v němž není Boha a na půdě, odkud soběstačný hrdina občanského rozumu i pozemské vůle nevysílá, ba necítí nejmenší potřeby vysílati modlitby. Nadobro jinou inspiraci má již rozjímavá lyrika Antonína Sovy: v první, starší své části děsí se a uniká ze světa, kde vyhynula nejen přítomnost, ale i milost božská, v druhé, kladné své půli, s jasností visionáře a s nedočkavou touhou chiliasty tuší, ba zjišťuje zrození nového božstva, které však nedlí transcendentně mimo svět, nýbrž skryto jest v mravní cele našich očištěných a omládlých srdcí. Dokonce pak v básnické mystice Otokara Březiny prosycuje světlá a silná přítomnost Nejvyššího jména každou visí zevního světa a každou úvahu o mravním poslání; obrazy, v které se básníku vtěluje poznání země i tušení hvězd, nejsou než znamení svrchovaného Jsoucna, a všesvětový řád mravních hodnot, do něhož myslitel pokorně vpíná své čínorodé chtění, jest promítnutím tajemné Vůle. V hlubokém symbolu nazval Otokar Březina mystický svůj vztah k Bohu „poledním zráním“: ano, na těchto vysokých a samotářských drahách slunce a myšlenky prožívá své polední zrání moderní naše básnictví.

Z mladších našich lyriků, kteří samostatně pokračují v dráze prokopené tvůrčími činy Sovovými a Březinovými, nevyrovná se Otakar Theerovi žádný myslitelským i básnickým úsilím o proniknutí k záhadě božství a o obrození ve mravním styku s ní; autor „Úzkostí a nadějí“, „Všemu na vzdory“ i „Faéthonta“ stojí dnes uprostřed uměleckých svých druhů jako vlastní metafysik pokolení pobřezinovského.

Sotva to mohl kdo tušiti při jeho lyrických začátcích. Hlas sensací a hlas intelektu, o němž s pronikavou sebestítvou mluví v předmluvě „Výprav k Já“ nevedil kroky jeho zvědavého a smyslného jinošství ze začarovaného kruhu agnostického sen-

sualismu; ozvala-li se někdy — tak v děsivě křečovitém výkřiku mužské pohlavnosti „Hallucinování“ — až modlitebná touha po duchovém vykoupení božstvím z okovů tělesenství, byla to jen chvilková reakce čiv příliš napiatých. Nedůvěra, kterou tehdejší Theer choval k historickým útvarům víry v Boha, číší z pošklebku vrženého v náladové „Řeči noci“ po benediktinském chrámu: „Těžká je služba ilusí člověka!“

Vyvěsti náboženské citění a myšlení ze vzduchoprázdné oblasti marných ilusí do zcela bezprostřední skutečnosti, která netkví však v pouhém rozumovém přemítání a toliko v abstraktní dumě básníkově, nýbrž jest prožita jako naléhavý a ve své tragice opojný osud — toť vlastní program Theerovy básnické knihy, v níž teprve našel sebe sama, sbírky „Úzkosti a naděje“. Necdvážíl bych se však tvrditi, že již zde, v lyrických zpovědech pesimisty, zazděného posud do hrůz hmoty a do teskností vzpomínek, vane a proudí posvátný boží dech. Bůh, po jehož zhroucím srdci básník prahne a jehož éternou podstatu rozechvěn cítí v rytmickém souzvuku čtyř živlů, vypravuje k němu teprve svou tajemnou a bezpečnou poselkyni, Smrt, aby ukázala mu, že i pro něho jest prostřeno u jasné tabule boží, jež však koná se zde na zemi, nikoliv v zászvětí transcendentna. V prvním monologu „Smrt zpívá“ nezaznívá ještě z jejího poselství pozvání boží; jest to jen vábivý hlas klidu a vysvobození, který zve básníka k pochodu „z krátké lži v kraj svobody, věčna“. Vlastní dramatickou krisi přináší teprve závěrečná báseň knihy, náboženský Damašek Theerův, „Monolog srpnové noci“. Víím, že právě Otakar Theer z mladších našich básníků hlásí se nejméně k Máchovu myslitelskému a uměleckému dědictví, a přece nemohu nevysloviti myšlenku, že „Monolog srpnové noci“ navázán jest přímo tam, kde dozněl zoufanlivý výkřik Máchovy „Noci“ a druhého zpěvu „Máje“: táž metafysická hrůza ze života nekonečného ve věčných proměnách, týž urputný nárok na právo k nebytí, tatáž horečná žízeň po zničení lomcuje u obou metafysiků mřížemi žaláře pozemského, kam padá s klidem až výsměšným jiskření nebeských hvězd. Než, třicetiletý Theer překonává důsledný nihilism pětadvacetiletého Máchy; usnul na horách tváří v tvář želané Smrti, aby se probudil s jasným pocitem života věčného, ale neděsícího již, nýbrž opájejícího pomyslem světla proudícího z věků do věků, z vesmírů do vesmírů. A zde přesvědčení vitalistické, tento vzácný statek přítomného pokolení v Čechách, dává vznikati u Theera koncepci náboženské; ruka, jež křečovitě odmítala, spíná se

k modlitbě, a ústa pronášeji svůj jitrní zpěv: „Bůh — vznět a proud a svít — mne vdechne, s povrchu až země budu smyt! — Ó štěstí! V jeho žilách kapkou krve být — a srdcem slunečným hřmět v nová, věčně nová jitra!“

Prímým pokračováním tohoto závěru „Úzkostí a nadějí“ jest pak kniha Theerovy bolestné a chrabré mužnosti „Všemu na vzdory“, zrozená tak cele z inspirace náboženské, že dojista bude vedle plastiky Bílkovy, románové filosofie Šaldovy, hudby Vycpálkovy jmenována, až zastaví se budoucnost nad uměleckými díly, jimiž ve chvílích přerodu Evropy český duch mluvil se svým Bohem. Nerozuměl by dramatické povaze Theerova lyrismu ten, kdo by se domníval, že básník drží božství jednou dosažené bez zkoušek a pochybností. Naopak, lidsky přesvědčující pravdivost díla spočívá v neposlední řadě v tom, že s krutostí sebeobžaloby zpovídá se poeta i z pokušení, která k němu přistupují, lákající jej v staré temnoty agnosticizmu a hmotného prokletí; beznadějná mluva smrti v rodinovské visi „Sladko je žítí!“, vysílená mdloba plynoucí z hrůzy života zmařeného v mučivém diptychu „Dva hlasy“ určují nejzazší mez, kam zašlo životní pokušení Theerovo v tomto období. Bůh nemůže mysliteli zvichřeně a tragické povahy Theerovy býti klidně velebnou samozřejmostí bossuetovskou; nelze nemysleti na Pascala, modlí-li se český básník (týž, který vyznal: „Já denně se k vnitřní svobodě vzbouzel — denně byl nucen o ni se rvát — denně ji mozkiem, krví a věrou — horkou, svou živelnou bytostí celou — vykupovat“) takto k svému Bohu: „Kterak najdu, nenalézaje? — Zda jsem tě již nenalezl, Otče můj, — an tě hledám?“

Vlastním dramatem Theerova zápasu o božství — omezíme-li se jen na lyriku a nemluvíme-li také o dramatě „Faëthontu“, kde zápas o božství provázen jest ještě druhým hlavním motivem, titánským úsilím prosaditi proti olympskému determinismu zákon svobodné vůle člověkovy — zůstává biblický triptych „Golgota“. S Macharovou stejnojmennou skladbou, ponořující, s monumentalitou dojista jedinečnou v básnickém díle svého tvůrce, děj na kříži do nejčernějších mračen dějinného pesimismu, má Theerova trojdílná tragedie metafysická málo společného; nejdeť v ní o založení historického křesťanství a o jeho chmurné výhledy, které obět zakladatelovu jemu samému odhalí jako marné sebeoklamání, nýbrž o věčně se opakující drama lidského ducha, jenž pouze tehdy uchová v sobě synovství boží, těžce získané mravní kázní, nezapochybuje-li o něm ani na vte-

řinu. Trojí pokušení přistupuje k Vyvolenému, pokušení rozkoše, pokušení moci, pokušení chiliastického ráje pro zástupy; všem odolá Vykupitel a v chvalozpěvech může velebiti Pána i hlásati nové poselství duchového poznání a nesobecké lásky davům lačnicím po slově. Avšak když vstoupil Syn boží s hor a niv prosté milosti do bílého pekla města, přitovaryší se k němu pokušení mnohem duchovější, setkané z nejjemnějšího a nejstudenějšího éteru myšlenky, pokušení pochybností — a on podléhá. a umírá, zbaven božství, na kříži. „Dnes ráno u Golgoty — ne pod křížem, to pod božstvím on padl, — jež nedovedl již nésti“.

Theerova „Golgota“, ač komponována důsledně na motivy z evangelia, ač psána hutným básnickým jazykem, vyváženým z plnosti Kralické bible, ač prozářena ve své střední části bílým jasem moudrosti a lásky českobratrské, není mikterak dílem koncepce křesťanské. Otakar Theer není vůbec básníkem křesťanství. V dalších náboženských skladbách své knihy jako by byl úmyslně dbal o to, aby čtenář nezabloudil v tento omyl. Vyznává Boha transcendentního a vzdoruje tak všem nástrahám matného a zkonejšujícího panteismu. Odmítá starou mytologii, která uvědomovala si přítomnost boží nejsilněji cestou poznání hmotného a rozhoduje se pro náboženství, inspirované mravní bolestí. Leč to vše není křesťanstvím. Dávný milovník řecké plastiky, který v „Elegii“ si vyvolal helénský svět bohů, polobohů a hrdin a ve „Faëthontu“ vyjádřil svůj poměr k osudu a mravnímu řádu jazykem bájesloví Hesiodova, dovedl se ze své náboženskosti vyznati docela po řecku, v pindarovsky těžké a feidiovsky slavnostní ódě „Žiji s Bohem a s bohy“. Který motiv zaznívá nejmocněji z této teogonie Theerovy? Mužná oddanost do Osudu, byť zachmuřeného a hrozného, pozorné úsilí o dokonalost, zamýšlená touha naplnit své lidství tím, že básník žije v tvoření a v statečnosti — s Bohem a s bohy.

Zde pohlížíme do myšlenkové dílny Theerovy. Nerozumíme všemu úplně jasně, leckterý obrys sochy mytologické tratí se ještě v balvanu mramorovém; ledacos z metafysiky jest pouze napověděno; ten onen obraz zaráží metaforickou odvahou. Vše nás přesvědčuje, že mluví tu básník, který nepracuje pouze o díle, nýbrž především o sobě. Ale spojení s Bohem, jež se mu od „Monologu srpnové noci“ jevílo cílem vývoje, jest dosaženo. Nezapomenutelný výraz tomu dal v duchovní písni vzdušného ševelu rytmického, prosté a hutné formou, takřka biblické v názornosti slova. „Život plyne jako sen — tomu, kdo se s Bo-

hem spojí", počíná se ranní modlitba Theerova, aby vyznívala jímavou prosbou: „Boží duchu, poli, lesy — veď mne, řiď mne, pěst mne, chraň!“ Staré duchovní písně evangelické inspirace, jimž později bylo souzeno ožítí v chorálech tisíců hlasů, vznikaly bez uvědomění tohoto cíle z pouhého překypění srdce, naplněného Bohem a důvěrou v něj. Skladatelé jejich sami vyprávěli nám, jak vlastní píseň osvobodivě jim šumívala do práce a strádání, do mdloby a nemoci, jak je sílila, jak je uzdravovala.

Básník Otakar Theer odveden jest na čas chorobou a utrpením od tvořivého svého díla. Nedoznívá k němu z dálky jeho píseň o „divotvorném božím duchu, jenž vede živou rukou?“ Přejeme si ze srdce všichni, aby jej utěšujíc uzdravovala.

A r n e N o v á k.

ŘEČ NAD HROBEM OTAKARA THEERA
V NYMBURCE PŘI POHŘBU
DNE 23. PROSINCE 1917

Vrátil ses, drahý příteli, do kraje, v jehož půdě tkvějí kořeny Tvého rodu, vrátil ses, ale nikdy zde neuslyšíš již šumících jezů široplecího Labe, více zde neuvidíš slunce v krvi západů, nad něž nikde není krásnějších. Na místě, kde jsi každoročně stával zadumán, nabízí Ti vychladlá země poslední lože, leč naše horké slzy taví půdu ztuhlou za dne předvánočního.

Jako dítě opustil jsi požehnaný zdejší kraj; volala Tě Praha, kýval na Tebe širý svět, vábil Tě život svými tisícerými zázraky. Byl jsi ještě hochem, když zahořel jsi touhou státi se básníkem, a posud nám jiskří v nervech vzpomínka na první Tvé výbojně kroky, jimiž jsi bujaře vstoupil do umění. Vše se Ti zdálo dobrodružstvím a zároveň záhadou: smyslný poeta slučoval se v Tobě s hloubavým myslitelem. Očarovalo Tebe kouzlo ženy, ale toužil jsi proniknouti je; zpíval jsi barevnou krásu viditelného světa, leč pátral jsi spolu po zákonu a řádu jej ovládajícím; byl jsi opojen složitostí svého Já, avšak usiloval jsi zmocniti se jeho tajemství. Poznání umělecké i vědecké rozšiřovalo Tvou duši, ženy a knihy zjemňovaly Tvou citlivost, cizina a zvláště milovaná Francie ukazovaly Ti velikost v životě a v umění.

Měnil ses jako člověk, zkoušel a opouštěl jsi různé formy výrazové, procházel jsi bohatým vývojem filosofickým. Ale čemu si zůstával's věren od jinošství až do Svého skonu: byla to Poesie. Neviděl jsi v ní ani hru, ani rozkoš, tím méně prostředek k ukojení ctížádosti; byla ti životním posláním, odpovědným úkolem, náhradou za náboženství. Byl jsi hotov, obětovati jí kdykoliv vše, společenský úspěch, pohodlí domova, osobní štěstí. Nenáviděl jsi v umění každé prostřednosti, opovrhoval jsi cíli snadno dosažitelnými — je-li klasičností soustavné a promyšlené úsilí o dokonalost, nebyl z naší mladé generace nikdo větší měrou básníkem klasickým než Ty.

Byla leta, kdy se zdálo, že jsi vůbec opustil poesii. Vrátil ses k ní mužný a vyzralý. Nebyla Ti již pouhým dobrodružstvím smyslů — řešení záhad postoupilo v popředí Tvého básnického zájmu. Ale nechtěl ses dobratí tajemství cestou logického poznání; filosof melodický, jsi záhady prožíval, jimi trpěl, na nich

rostl; ony jevíly se Ti sterými obrazy světa viděného zcela nově, ony vybavovaly v Tvém nitru rytmické řady, tak původní a nebyvalé, že se nejednomu z vrstevníků zdály arytmií.

Zde pod thují, vyrůstající z hrobu otcova, zpívala k Tobě smrt, zvouc Tě „z bytí v nebytí, v tmu z jasu, z krátké lži v kraj pravdy, svobody, věčna“. Na alpských vrcholech přístupovalo k Tobě zoufalství se slibem zmaru. Ale Ty jsi odmítl smrt, zavrhł zoufalství — rozhodl ses pro život, jenž Ti byl spojením s Bohem. Nikde jsi necítil prudkého varu života mocněji než tam, kde síly do sebe narážejí, kde lidská vůle se brání mechanickému osudu, kde plná, odpovědná svoboda tvořícího umělce překonává hmotu, jež láká rozkoší a radostí od úkolu, nad štěstí vyššího. Podobenství tohoto mravního poznání chápal jsi v zápasu o božství na Golgotě stejně jako v řeckém mytu, jehož plastická krása mocně mluvila k Tvé klasické duši. Jasnému světu řeckých bohů a titanů platil poslední Tvůj veliký čin básnický, zároveň lyrický i dramatický, jímž jsi dobyl Národního divadla. Ale běda: jako Faëthon, syn boha slunce, odvážný jinoch sražený na prahu mužství za to, že vznesl se k hvězdám, měl jsi poznati na Sobě tragický smysl slov:

N a d ž í v o t v y š š í h o j e c o s : z a v e l k o s t a k r á s u s m r t í !

Právě když ses odvážil věřiti, že jsi dospěl hladkého plodu a že krásnější nežli Tvůj květen jest věčný Tvůj uzralý podzim, padl's pádem Faëthontovým. Kde jsou Heliády, dcery boha slunce, aby zalkaly nad svým bratrem? Neslyším jejich hlasu; snad přehlušen jest naším pláčem. Ale víme, že náš Faëthon k hvězdám, drahý, k hvězdám dostoupil. •

Loučíme se s Tebou na vždy, Otakare Theere, my Tvoji důvěrní přátelé, přinášíme Ti ještě poslední pozdravy z Prahy, naší máteře, kterou jsi tak miloval, a jež Ti byla zlatou branou, kterou se vchází k národu vyvolenému. Nedočkal ses chvíle, v níž jsi pevně věřil, kdy bude nám přáno vytrvat, žít a růst na svém. Může nám býti útěchou, že jsi v našem pokolení právě Ty byl stříbrným skřivanem na ranním nebi, zpívajícím příchod slunce? Všecky naše radosti budou neúplny, ježto Ty se nebudeš sdíletí o ně; všecky žaly dopadati budou dvojnásob těžce na nás, když nepomůže nám je snášeti Tvé rytířské srdce, Tvá přátelská láska. Děkujeme Ti za vše, čím jsi nám byl a nezapomeneme Tebe nikdy. Země otevírá své studené lokte po tom, co bylo na Tobě smrtelného, ale v našich srdcích poroste božský Tvůj díl: Tvá touha po velikosti, Tvůj zápas o dokonalost.

Odpočivej tiše, drahý příteli, po těžkém utrpení, v němž ses osvědčil hrdinou; stul se klidně do náruči země, jež i Tobě, který jsi býval ohněm a vichrem, voní a zvoní! Snad dříve, než dnes tušíme, zašumí do Tvého věčného snění tajemná, neznámá Ti píseň — to Tvému hrobu, zkropenému našimi slzami, přinesou jarní větry poselství, že vanou zemí svobodnou.

A r n e N o v á k.

DOSLOV

V den Theerovy smrti, 20. prosince 1917, slíbili jsme si, že uctíme básníkovu a přítelovu památku jednak sborníkem některých jeho prací, zvláště básní z dob zralosti, pokud jich sám nepojal do svých knih lyrických, jednak výběrem vzpomínkových projevů a kritických článků o něm, jmenovitě těch, jež pietně osvětlují lidskou osobnost Theerovu. Vychází-li tento památník teprve nyní, jest v tom kromě náhodných okolností, ležících mimo naši vůli, také úmysl, aby byl pomníkem života, nikoliv smrti. Nechť tento sborník, jenž vznikl pod dojmem druhova umírání, dosvědčuje a hrdě vyznává nyní, jak mocně Otakar Theer, čtyřicetiletý, mezi námi a s námi žije.

V Praze, dne 20. prosince 1919.

Otokar Fischer, Arne Novák, Otakar Šimek.

OBSAH

Z pozůstalosti:

Jel smutnou krajinou	9
Listy z deníku I., II.	10
Ó láska	12
Rozchod	13
Podzimní nálada (Květy 1911)	14
Vzpomínka na Slovácko (Lumír 1911)	15
Na svatební kytici	16
Listopad	17
Tě, která s vlídným úsměvem	18
Sivé oči usmály se	19
Jsou dni	20
Jdi, dobrý poutníku	21
Dej mi svých úst	22
Tvůj obrázek	23
Doposud nevíš a netušíš	24
Vím, že jsi mne klamala	25
Květy (Kalendář paní a dívek 1917)	26
Ranní rozhovor (Česká revue 1915)	27
Poledne ráje (Čeští spisovatelé vdovám našich vojinů 1916)	28
Za mrtvými (Čeští spisovatelé vdovám našich vojinů 1916)	29
Kmotra Smrt (Lumír 1916)	30
Lyrické divadlo (Přehled 24. března 1911)	31
Mladá česká poesie (Přehled 7. března 1913)	33
Z feuilletonů:	
1. Vzpomínka na sever (Národní listy 12. února 1913)	38
2. Z Hluboké (Národní listy 27. března 1913)	42
3. Krymské dojmy I., II. (Národní listy 21. srpna a 17. září 1913)	45
Dramatický odkaz Ot. Theera (O. Fischer)	52

Z korespondence:

Z listů Otakaru Šimkovi	73
Z listů Janu z Wojkowicz	81
Z listů Arnu Novákovi	92
Z listů Stanislavu Hanušovi	96

Vzpomínky a úvahy:

Otokar Fischer, Ave anima (Národ dne 27. prosince 1917)	99
Arne Novák, Žijí s Bohem a s bohy (Venkov 20. listopadu 1917)	100
Jindřich Vodák, Otakar Theer (Rozvoj dne 3. ledna 1918)	105

Miroslav Rutte, Za Otakarem Theerem (Národní listy 21. pros. 1917)	108
Richard Weiner, Za Otakarem Theerem (Lid. noviny 25. pros. 1917)	110
Jan z Wojkowicz, Poslední zápas	112
Arne Novák, Řeč nad hrobem	113
Viktor Dyk, Úrývek (Národní listy 25. pros. 1917)	116
Hanuš Jelínek, Otakar Theer (Zlatá Praha 9. ledna 1918)	117
Petr Kříčka, Památce Ot. Theera (Národ 10. ledna 1918)	119
Anna Lauermannová-Mikschová, Maska mrtvé (Lumír XLVI. č. 5)	120
Bohuslav Knoesl, Vzpomínka	125
Jaroslav Haasz, Sol. Luna. Lapidea columna (Lumír XLVI. č. 5)	127
Karel Sezima, Hvězdáři (Národní listy 17. března 1918)	128
P. M. Haškovec, Silhueta	135
Otakar Šimek, Za Otakarem Theerem	138
Marie Majerová, Jaro na Hluboké	145
Jaromír Borecký, Poslední shledání	147
Viktor Dyk, Březnový den (Lumír XLVI. č. 5)	148
Růžena Jesenská, Vzpomínkou (Knihomil 1918)	158
Zdenka Háskova, Dva Theerové	161
Otokar Fischer, Úvodní slovo k básním (Česká revue, únor 1918)	163
Stanislav Lom, Stopy	170
Jan z Wojkowicz, Za přítelem	172
Viktor Dyk, Ve dnech praporů (Cesta 8. listopadu 1918)	173
Doslov	174

PŘÍLOHY

O t a k a r T h e e r (podobizna)
V. H. Brunner: F a e t h o n (náčrt)
B. Jelinková: U n e m o c n é h o

Sborník
Na pamět Otakara Theera
uspořádal
Kruh českých spisovatelů
Obálka a titulní list V. H. Brunnera
Vytiskla Pražská akciová tiskárna
Vydalo Zátíší, Knihy srdce i ducha
B. M. Klika v Praze II.
Palackého nábřeží 32
V únoru 1920
